

ILK YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ TURLARINI SHAKLLANTIRISH

Musayeva Nafisa Qudratovna

NavDPI Maktabgacha ta'lim kafedراسi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilk yoshdagi bola nutqining o'z vaqtida, to'g'ri, aktiv rivojlanishi, nutqni o'z vaqtida shakillanishiga to'sqinlik qiluvchi sabablar va bartaraf etilishi haqida fikrlar bayon etilgan

Kalit so'zlar: Nutq, go'daklik davri, ilk yosh, to'g'ri nutq, faol muloqot.

Аннотация: В статье описаны своевременное, точное, активное развитие речи на первом году жизни, причины, препятствующие своевременному формированию речи, и идеи, как ее устранить.

Ключевые слова: речь, младенчество, ранний возраст, правильная речь, активное общение.

Annotation: This article describes the timely, accurate, active development of speech in the first year of life, the reasons that prevent the timely formation of speech, and ideas on how to eliminate it.

Keywords: Speech, infancy, early age, correct speech, active communication

*"Nutq - bu juda kuchli vosita, ammo uni
ishlatish uchun siz juda ko'p aqlga ega
bo'lishingiz kerak."*

G. Hegel

Til birliklari nutqni hosil qiladi, ya'ni har bir inson o'z fikrini boshqalarga til orqali, til birliklari orqali bayon qiladi, boshqalar fikrini til orqali egallaydi, tushunadi. Ya'ni nutq tevarak-atrofdagi voqea-hodisalar haqidagi fikr mulohazalarni boshqalarga yetkazishdir. Shuning uchun til va nutq inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Inson hayotning murakkab so'qmoqlaridan yura bilishi, turli xil qiyinchiliklarni yenga olishi, chuqur bilim ko'nikma va malakaga ega bo'lishi uchun

bolaligidan o‘qitib, bilim bilan qurollantirish lozim. “Bolalar va yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy ma’naviy kompyuter dasturlarini chuqur o‘rganish vazifalari hali sifatli to‘liq holda yechilgani yo‘q”,¹ - deb ta’kidlagan edilar prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev. Bolaning ongiga yoshligidanoq o‘qishga, bilishga, o‘rganishga bo‘lgan muhabbatni singdirib borish va nutqiy muloqot madaniyatini shakllantirish darkor.

Bolaning nutqini rivojlantirish maktabgacha yoshdagi bolada shaxsni shakllantirishning asosiy omillaridan biri bo‘lib, u maktabgacha tarbiyachining ijtimoiy va kognitiv yutuqlari - ehtiyojlar va qiziqishlar, bilimlar, qobiliyatlar va boshqa aqliy fazilatlarni belgilaydi.

Ilk yoshdagi bola nutqining o‘z vaqtida va to‘g‘ri rivojlanishi aktiv rivojlanishning asosidir. Nutq vositasida bola bilan kattalar o‘rtasida turli munosabatlar o‘rnatiladi. Yaxshi rivojlangan nutq ruhiy jarayonlarning (xotira, tafakkur, xayol va boshqalar) [rivojlanishiga](#), bolalarning maktabgacha ta’lim davridagi va undan keyingi faoliyatlariga katta ta’sir ko‘rsatadi. Bolalar nutqining rivojlanishi bilan kattalar nutqining tarbiya vositasi sifatidagi roli ortib boradi. Bolaning uch yoshgacha bo‘lgan [davri uning nutqi](#), tafakkuri va bilish faoliyatining rivojlanishi uchun eng qulay bosqich hisoblanadi. «Bu davrga kelib miyaning nutq bo‘limi anatomik tomondan yetilib bo‘ladi, bola ona tilining asosiy grammatik shakllarini egallaydi, ko‘p so‘z to‘plamiga ega bo‘ladi. Agar uch yoshgacha bo‘lgan bolalar nutqiga yetarlicha e’tibor berilmagan bo‘lsa, u vaqtda kelgusida yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni bartaraf etish uchun katta kuch va g‘ayrat sarf etishga to‘g‘ri keladi»²,— deb ta’kidlaydi o‘zining tadqiqotida M.M.Kolsova.

Yangi tug‘ilgan chaqaloqlar tug‘ilgan davridan dunyoni tanishga intiladi, u kuzatish bosqichida bo‘ladi. Ular ko‘proq o‘ziga jalb qilgan odamga qarab emotsional harakatlar bilan muloqatning ilk ko‘rinishlarini namoyon qiladi. Bu

¹ Mirziyoyev Sh. M. 2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5ta ustivor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o‘rganish bo‘yicha, Ilmiy – uslubiy Risola. –T.: “Ma’naviyat”2017 y. 195- b

²M. M. Kolsova. Rebyonok uchitsya govorit. M., 1973, 5- bet

davrdagi bolalar bilan muloqot qanchalik ko'p bo'lsa bolada shuncha erta nutq shakllanadi. Chaqaloqlik davri tugab go'daklik davri boshlanishida bolalar har xil tovushlar chiqara boshlashi, 3 oyligidan "gu-gulash" va "chuchulash" davri boshlanadi. Bu davrda bola yaqinlari suyub, erkalashlariga nisbatan tushunarsiz tovushlar chiqaradi, 4-6 oyligida ilk bo'g'inarini ayta boshlaydi, 10-11 oyligida ilk so'zlarini talaffuz qila boshlashi va bola 1yoshga yetganda 5-10 ta so'zni to'liq ayta olishi lozim.

Bola bilan ota-onasi va yaqinlarining faol muloqoti bu davrni qisqartirishga sabab bo'lishi mumkin. Kuzatuvlarimiz shuni ko'rsatadiki, bolaga doimiy e'tibor va so'zlarni to'g'ri aytib muloqot qilinishi natijasida 3 oylikda yuzaga keladigan "gu-gulash" davri qisqarishi, bolada erta nutq alomatlar paydo bo'lishini ko'rishimiz mumkin. Bunga qaramasdan bolalarda nutqni o'z vaqtida va to'g'ri shakllanishiga to'sqinlik qiluvchi sabablar bisyor:

- irsiy omillar: ota-onaning kech til chiqarganliklari, nutqiy nuqsonlar bilan gapirishi;
- bolaga e'tiborsizlik qilish: ota-onaning farzandi bilan suhbatlashmasligi, muloqotga kirishmasligi;
- ortiqcha mehribonlik: ota-onasi va yaqinlarining farzandiga nisbatan mehrning ortib ketishi;
- katta yoshli kishilarning bolalarni erkalatib so'z va iboralarni chala ayishlari sabab bo'lishi mumkin.

Bolada nutqning to'g'ri shakllanishi atrofdagilar nutqiga, asosan, oiladagi nutqqa va to'g'ri nutq muhitiga bog'liq. Ota-onalar - bu bola uchun nutq odati. Shuning uchun nafaqat nima deyishni, balki qanday aytayotganiga ham diqqat qaratish muhimdir. Birinchi kundan boshlab, chaqaloqning nutqini uyg'oting:

- bolaga imkon qadar ko'proq gapiring - so'zlarni aniq, sekin, ammo hissiy jihatdan talaffuz qiling;
- kundalik nutq bilan cheklanmasdan, qilayotgan barcha harakatlaringizni ovoz chiqarib bajaring;

- bolalar uchun mo'ljallangan qofiyali, she'rlarni o'qing - bularning barchasini ritmik va quloqqa yaxshi singib ketadigan qilib aytish maqsadga muvofiqdi;

- birgalikda, aniqrog'i, farzandingiz yaxshi ko'rgan kitobdagi rasmlarni o'rganing, kuzating va rasm yuzasidan savollar bering;

Bu jarayonlarda bola avvaliga, faqat siz so'ragan narsani ko'rsatib beradi va davomli suhbatlardan so'ng sizdan keyin takrorlashga harakat qila boshlaydi.

Sog'lom bolani tarkib toptirish juda ko'p omillarga bog'liq bo'lib, bolaning kamolot mezonlaridan biri uni psixikasini va nutqini har tamonlama rivojlantirishdir. Bolaning psixik taraqqiyoti unda sezgi, idrok, diqqat, xotira, nutq, hayol va tafakkurning rivojlanishi bilan uzviy bog'liq. Bolaning ruhiy kamolotining ko'p jihatlari nutq bilan bog'liq ravishda rivojlanadi, bola muloqotga kirishishi ya'ni tengdoshlari va kattalar bilan bo'ladigan muloqotlari jarayonida juda ko'plab ma'lumotlarga ega bo'ladi va o'zining ruhiyatini keyingi rivojlanish bosqichiga ko'tarib boradi. Shuning uchun, bola hayotining dastlabki birinchi oyidan tarbiya faqat uni parvarish qilish bilan chegaralanmasligi kerak. Bolaning ilk yosh davridan eshitish qobiliyatini tarbiyalash, shuningdek, bolaning emosional sohasi – jilmayish, kulish, va ovoz tonini uyg'otish lozim. Bularning hammasi birgalikda nutqining rivojlantirishga xizmat qiladi. Bolalarda nutq faoliyatining rivoji o'zgalar nutqini oqilona idrok qilish va tushunish imkonini yaratadi, shaxslararo muomila ko'lamini yanada kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev Sh. M. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5ta ustivor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha, Ilmiy – uslubiy Risola. –T.: "Ma'naviyat" 2017 y. 195- b
2. L. Mirjalolova. Bolalarni gapirtirib o'ynaladigan o'yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. T.: 2005.
3. Davlatova R.H. Signal units in the text. // Journal of Uzbek Language and Literature. –B.100-104.M.
4. M. Kolsova. Rebyonok uchitsya govorit. M., 1973, 5- bet

5. Qodirova F.R., Kadirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqlol, 2006.
6. Musayeva N. Oilaviy munosabatlarda bola nutqini rivojlantirish. // Журнал дошкольного образования, 2021
7. S.S.Bobonazarovna Development of methodical competence of the teacher of preschool educational institution // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 2019, № 9
8. Мусаева Н.К. Факторы возникновения детской квазидialogической речи.// Colloquium-journal, 2021
9. Pirimovna E.G. Innovative exemplary abilities of amir temur in the organizational abilities of youth formation European Scholar Journal 1 (4), 12-14 5 2020
10. Kubaeva M. B. Q. [THE USE OF VISUAL TECHNOLOGIES OF EDUCATION IN ECOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AS A PEDAGOGICAL PROBLEM](#) //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS 2 (6): 06-10, June 2021 DOI:<https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-02-06-02> ISSN 2767-3278 ©2021 Master Journals
11. Mavluda B Kubayeva. [IMPLEMENTATION OF VISUAL-DIDACTIC GAMES IN ECOLOGICAL EDUCATION OF STUDENTS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS](#) // CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (ISSN –2767-3758) VOLUME 03 ISSUE 01 Pages:1-4 SJIF IMPACT FACTOR (2021:5.823) OCLC–1242423883 METADATA IF–6.925© 2022 Master Journals
12. [INNOVATIVE EXEMPLARY ABILITIES OF AMIR TEMUR IN THE ORGANIZATIONAL ABILITIES OF YOUTH FORMATION](#) EG Pirimovna European Scholar Journal 1 (4), 12-14
13. [НОВАТОРСКИЕ СПОСОБНОСТИ АМИРА ТЕМУРА В ОРГАНИЗАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МОЛОДЁЖИ](#) ГП Эрматова, НН Очилова Scientific progress 1 (4)
14. [MUTAFAKKIRLARIMIZ ASARLARIDA XALQ OG`ZAKI IJODIYOTI ASOSIDA BOLA SOTSIAL INTELLEKTINI SHAKLLANTIRISH MASALALARINING YORITILISHI](#)